

70 ГОДИНИ БЪЛГАРСКА ФИЛОЛОГИЯ В УНИВЕРСИТЕТА „ЛОРАНД ЙОТВЬОШ“ В БУДАПЕЩА

Мария Дудаш
Университет „Лоранд Йотвьош“, Будапеща

Мария Дудаш. 70 лет болгарской филологии в Университете им. Лоранда Этвёша в Будапеште

В 1947 году Венгрия и Болгария подписали культурное соглашение, заложившее основу для создания специальности «Болгарский язык и литература» на Факультете славянской филологии в Университете им. Лоранда Этвёша (ELTE) в Будапеште в 1951/1952 учебном году. В данном исследовании прослеживается история болгарской специализации с момента ее создания до наших дней. В нем представлены различные реформы высшего образования. Рассматриваются изменения в возможностях мобильности студентов. Представлены преподаватели болгарской специализации, болгарские лекторы, академическая деятельность, организация конференций и юбилейных мероприятий. Наконец, дается представление о научной деятельности болгарских преподавателей.

Ключевые слова: болгарская специализация, зарубежная болгаристика, высшее образование

Mária Dudás. 70 Years of Bulgarian Philology at the Loránd Eötvös University in Budapest

In 1947, Hungary and Bulgaria signed a cultural agreement, laying the foundation for establishing a Bulgarian language and literature major at the Department of Slavic Philology's at the Eötvös Loránd University (ELTE) in Budapest during the academic year 1951/1952. This study traces the history of the Bulgarian major from its inception up to the present day. It presents the various higher education reforms. It reviews the changes in mobility options for students. It introduces the teachers of the Bulgarian major, its Bulgarian lecturers, its academic, organization of conferences, and jubilee events. Finally, it provides an insight into the scientific endeavours of Bulgarian teachers.

Key words: Bulgarian major, foreign Bulgarian studies, higher education

В Университета „Лоранд Йотвьош“ (ЕЛТЕ) в Будапеща славистиката води началото си от 1849 г. През 1892 г. унгарският славист Оскар Ашбот въвежда лекционен курс по съвременен български език, но практическият български език като предмет още дълго време не влиза в учебната програма.

История на българистиката в ЕЛТЕ

Първите лектори пристигат от България през 30-те и 40-те години на миналия век. Това са Димо Боиклиев (1936 – 1942) и Петър Миятев (1942 – 1949), които водят часове главно по практически български език, като П. Миятев разширява учебната програма с лекции по история на българския език и по българска литература (Надпал 1987: 49).

През 1947 г. между Унгария и България се сключва културна спогодба, въз основа на която през учебната 1951/1952 г. се открива специалността „Български език и литература“ към Катедрата по славянска филология в Университета „Лоранд Йотвьош“ (ЕЛТЕ) в Будапеща. Близо 40 години по-късно – през учебната 1990/1991 година, и в Сегедския университет (тогава Университет „Атила Йожеф“) е обявен прием за българска филология (БФ). В настоящия текст обаче ще разгледаме само историята на българистиката в ЕЛТЕ.

По образец на другите филологически специалности в Университета през учебната 1951/1952 г. се създава четиригодишна учебна програма по българска филология. Единственият преподавател тогава е Тотка Маринова, лектор по български език и литература. В архива на Катедрата по славянска филология е запазена докладна записка до декана на Филологическия факултет, която свидетелства, че през първия семестър на учебната 1951/1952 г. в специалността „Българска филология“ е имало трима студенти (Катуш 2011: 24).

Тереза Надпал, абсолвент по българска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, се включва в работата на катедрата от учебната 1953/1954 г. Тя разработва учебния план за БФ по образеца на учебния план в СУ „Св. Климент Охридски“. По това време обучението на филолозите в ЕЛТЕ е осем семестъра (4 години), но по-късно се взема решение всички филологически специалности да преминат към петгодишен курс на обучение. Паралелно с БФ първите студенти изучават и една допълнителна и равностойна специалност (Надпал 1987: 50).

В архива на Катедрата по славянска филология намираме писмо от 6 юни 1962 г., в което тогавашният титуляр на катедрата предлага на декана приемът на студенти за българска, чешка и полска филология да бъде през две години, тъй като търсенето на тези специалисти не е голямо, а и липсват достатъчно преподавателски кадри.

В началото на 70-те години се прави реформа на учебните планове на филологическите специалности и те биват разделени на две категории – А и Б. Българската филология попада в Б категория, вследствие на което първи курс става подготвителен. Студентите, изучаващи две специалности от А категория, са имали право по собствено желание да се за-

пишат и в подготвителния курс на БФ. След успешно положени изпити по българистичните дисциплини с молба до декана на факултета студентите имали възможност да сменят едната изучавана специалност с БФ или БФ да бъде взета като трета специалност. На практика от онзи момент нататък БФ става „втора специалност“, но без да настъпва съществена промяна в учебните дисциплини (Надпал 1987: 50 – 51).

При следващата реформа, въведена от учебната 1984/1985 г., благодарение на усилията на ръководството на Катедрата по славянска филология БФ става отново първа (А) специалност с педагогически профил, в която студентите могат да се записват след успешно представяне на кандидатстудентски приеман изпит.

Педагогическата практика на студентите се организира в българо-унгарското средно училище „Христо Ботев“ в Будапеща. Преподавателският състав на училището е осигурен от учители, командирани от съответното българско министерство за четири години. Завършилите през 80-те години студенти успешно се реализират като културни дейци, журналисти, а някои от тях водят курсове по български език като чужд в Българския културен институт в Будапеща, където през 70-те и 80-те години е имало толкова много желаещи да учат български, че е трябвало да бъдат разпределяни в няколко групи (Катуш 2011: 25).

След поредна реформа през 90-те години студентите имат възможността да кандидатстват само за една специалност и да получат диплома само по нея. За БФ кандидатстването е било възможно и въз основа на показани знания по български език (за кандидати от българското училище или от българското малцинство в Унгария), но и без предварителни езикови умения. При това положение броят на часовете по практически български се повишава двойно, а различното ниво на владеене на езика затруднява работата на преподавателите по другите дисциплини (Катуш 2004: 307).

Реформата във факултета от учебната 2002/2003 г. отново задължава кандидат-студентите да записват по две равностойни специалности, което води до драстично намаляване на броя на студентите, записали българска филология. Показателен е фактът, че през посочената учебна година има само един студент по руска и българска филология.

Най-драстичната реформа, която Болонският процес налага във висшето образование в Европа, стартира през учебната 2006/2007 г. Въвеждат се образователните степени бакалавър, магистър и доктор, а на всеки един учебен предмет съответства определен брой кредити. За бакалавърско ниво приеман изпит няма, кандидатите се приемат въз основа на общ

успех от матурата и допълнителни точки за сертификат, удостоверяващ владееене на чужди езици.

Магистърската програма е 4-семестриална и за нея се кандидатства с приемен устен изпит. След успешно завършване на магистърското ниво студентите получават диплома за БФ.

В Института по славянска и балтийска филология се предлага и 3-годишна докторска програма по славянско езикознание или литература. От университетските преподаватели българисти докторат в областта на езикознанието са защитили Кристина Менхарт (2002) и Мария Дудаш (2007), а на литературознанието и фолклористиката – Ася Събева-Юричкай (2013).

През различните периоди от развитието на специалността на студентите се предлагат разнообразни възможности за специализация в България, като най-предпочитано от тях е участието в летните семинари на СУ „Св. Климент Охридски“ от 1966 г., а по-късно и във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. През първите години, за да участват в летния семинар, студентите са кандидатствали за стипендия пред съответната унгарска образователна институция, но днес стипендиите се осигуряват от Министерството на образованието и науката в България (Катуш 2011: 26).

От учебната 1970/1971 г. въз основа на Спогодбата и работния план между ЕЛТЕ и Софийския университет унгарските студенти не само от Будапеща, но и от Сегед се възползват от възможността за едносеместриална специализация в СУ, като стипендията е осигурявана от унгарска страна чрез посолството на Унгария в София. От 90-те години Спогодбата функционира все по-слабо и днес нейната роля за осигуряване на мобилност изпълнява програмата „Еразъм“. От 2007 г. насетне ЕЛТЕ сключва „Еразъм“ договори за студентска и преподавателска мобилност с университетите във Велико Търново, Шумен, София, Пловдив, Бърно, Краков и Благоевград. В тези университети на студентите българисти се осигурява едносеместриално обучение, а на преподавателите – краткосрочна мобилност (за една-две седмици) с цел преподаване или под формата на служебна командировка.

Възпитаници и постижения на българистиката

Първата преподавателка в специалността „Българска филология“ е Тереза Надпал (1926 – 2018) – преводач на министерско ниво, автор на учебници по български език. Нейни възпитаници са доц. д-р Ленке Чикхеи – известен преводач на българска художествена литература, и гл. ас. д-р Елвира Катуш (1950 – 2014). През 70-те и 80-те до началото на 90-те години е преподавал и известният преводач на българската литература д-р Петер Юхас.

Гл. ас. д-р Мария Дудаш, преподавателка от 2000 г., е била студентка на Елвира Катуш, а доц. д-р Кристина Менхарт, преподавателка от 2013 г., е била студентка на Т. Надпал, Л. Чикхеи, Е. Катуш и П. Юхас.

След като завършва българска филология в Софийския университет, д-р Юлиана М. Пандур (1931 – 2018) преподава най-напред в Дебреценския университет, а от 2003 г. води езиковедски дисциплини в ЕЛТЕ. Изследователските ѝ интереси са в областта на старобългарската литература. Ю. М. Пандур и Т. Надпал са наградени с почетната синя лента на СУ „Св. Климент Охридски“.

Лекторите по български език и литература винаги са оказвали важна подкрепа на българистиката извън България. С уважение към всички тях ще изредим имената им в хронологичен ред: Тотка Маринова (1951 – 1953), Георги Василев (1953 – 1955), Лило Ралев (1955 – 1962), Иван Попиванов (1962 – 1965), Цанко Младенов (1965 – 1971 и 1972 – 1973), Любен Бумбалов (1971 – 1972), Лидия Савова (1973 – 1976), Ваня Бояджиева (1976 – 1979), Александър Александров (1979 – 1983), Огнян Сапарев (1983 – 1988), Снежина Владимирова (1988 – 1992), Теодора Костова (1992 – 1996), Сава Сивриев (1996 – 2001), Иван Русков (2001 – 2005), Христо Трендафилов (2005 – 2010), Наталия Няголова (2010 – 2014) (Катуш 2011: 27), Камен Михайлов (2014 – 2018), Венета Янкова (2018 – 2023).

От завършилите българска и унгарска филология лектори или гост преподаватели по унгарски език и култура в български университети са били: Мария Ремени (СУ), Ленке Чикхеи (СУ, два мандата), Дьорд Сонди (СУ, два мандата), Елвира Катуш (два мандата: СУ и ВТУ). За директори на Унгарския културен институт в София са назначавани д-р Тошо Дончев (между 2010 и 2014 г.) и д-р Дьорд Сонди, а д-р Петър Кръстев – за директор на Унгарския културен институт в Братислава. Важна културно-обществена дейност развива д-р Елвира Катуш, която повече от 20 години участва в ръководството на гражданската организация на Унгаро-българското дружество за приятелство (Катуш 2011: 27).

Мнозина от завършилите българистика в Будапеща се посвещават на превода на българска художествена литература – многобройни са и техните имена, и преведените от тях произведения. Ще изтъкнем само антологията *Огледало на българската литература (A bolgár irodalom kistükre, 1969)*, която представя българската литература от началото до 40-те години на XX век. Изданието съдържа откъси от произведения, обяснителни бележки за литературните епохи, биографични данни за местените автори. Някои от преводачите, участващи в сборника, са завършили българска филология в ЕЛТЕ: Магда Секей, Роберт Якаб, Тошо Дончев, Ленке Чикхеи, Марта Йенч.

По повод на юбилейни години от основаването на специалността са организирани различни научни форуми. Сборникът *Българистиката в Будапеща (Bulgarisztika Budapest)*, съдържащ доклади от международната конференция, посветена на 35-годишнината на българската филология в ЕЛТЕ, е издаден през 1987 г. с помощта на Българския културен център в Будапеща. В сборника са публикувани и докладите на тогавашни преподаватели, на предишни лектори и на студенти.

По повод на 50-годишнината на българската филология в ЕЛТЕ също е организирана международна конференция в катедрата, а сборникът със заглавие *Език и идентитет (Nyelv és identitás)* е издаден през 2003 г. с подкрепата на Българското малцинствено самоуправление от XIV район в Будапеща. Съставител и редактор на сборника е Иван Русков, тогавашният лектор по български език в катедрата. В сборника участват със свои статии преподавателите българисти от Будапеща и Сегед, бивши лектори и изследователи на българското малцинство в Унгария (Катуш 2011: 28).

Докладите от международната конференция по случай 60 години от основаването на специалността „Българска филология“ в ЕЛТЕ се издават през 2015 г. със заглавие *Научни перспективи на съвременната българистика. Т. 1 – 2. (A mai bulgarisztika tudományos perspektívái 1 – 2.)*. Участниците в конференцията са толкова много, че сборникът излиза в два тома.

Българистите от университета в Будапеща заедно с Българския културен форум съвместно организират юбилейни конференции и кръгли маса. Под наслов „Култът на св. Наум Охридски в Унгария“ се провежда международна научна конференция и изложба през 2010 г. На конференцията учени от България, Унгария, Румъния, Македония и Германия изнасят общо 20 доклада, които анализират от изкуствоведска, религиозно-историческа, етнографска и културологична гледна точка въпроси, свързани с живота и дейността на св. Наум Охридски. През 2011 г. в чест на 1100 години от смъртта на св. Наум Охридски излезе сборникът с доклади *Религиозни и обществени връзки между Унгария и Балканите*, който заедно с материалите от конференцията представя и по-важните научни изследвания за св. Наум, писани в Унгария.

През 2016 г. беше проведена конференция, посветена на 100-годишнината от основаването на Българската православна църковна община в Унгария и на 24 май – Деня на българската просвета и култура и на славянската писменост. Докладите и материалите от конференцията са издадени в сборника *Унгария и източното християнство – култове, църкви и езикови паметници (Magyarország és a keleti kereszténység – kultuszok, templomok, nyelvelmékek)*. В конференцията участват езико-

веди, литературоведи, историци с проучвания върху взаимоотношенията между българи и унгарци, румънци, словаци, сърби, словенци.

Следващата съвместна научна конференция се организира през 2019 г. под наслов *Славянските ни културни наследства: език, фолклор, литература*. Широката тематична рамка на конференцията позволи на изследователите, занимаващи се със славяноговорещите националности в Унгария, да представят най-новите си научни наблюдения.

През 2021 г. Българският културен форум и Катедрата по славянска филология към ЕЛТЕ организират конференцията *Пресечни точки. Унгаро-славянски религиозни и културни връзки (Kereszteződések. Magyar-szláv vallási és kulturális kapcsolatok)*. Докладите в сборника са групирани в три тематични блока: „Светци, битово християнство и фолклор“, „Литературни и културни връзки“ и „Езикови и религиозни връзки“.

В Катедрата по славянска филология през 2004 г. започва издаването на поредицата *Opera Slavica Budapestiensis* с три отделни профила, единият от които *Българистиката днес (A bulgarisztika ma, 2007)*. В рамките на поредицата са издадени учебни помагала по българска литература: *Bolgár irodalmi antológia – A kezdetektől 1878-ig (Антология на българската литература от началото до 1878 г.)* от 2009 г. и *Антология на българската литература 1878 – 1945 (Bolgár irodalmi antológia 1878 – 1945)* от 2010 г., които са съставени от редакционна колегия с участието на Мария Дудаш, Юлиана М. Пандур и Христо Трендафилов. В двуезичните антологии всяко литературно произведение е представено в оригинал и в превод на унгарски. В края на двата тома са поместени биографични бележки за включените автори. Към поредицата е публикувана и монографията на Кристина Менхарт *Светци, текстове, религиозни отношения (Szentek, szövegek, vallási kapcsolatok, 2021)*. Сборникът съдържа студии по сравнителна фолклористика през призмата на между-религиозните отношения и отражението им в пътеписите, паралелите и различията в народното, в битовото християнство, поверията и религиозните култове на православните българи и унгарците.

Сред езиковедските издания на поредицата е и монографията на Мария Дудаш *Съпоставка между унгарската и българската езикова картина на света. Контрастивен анализ в областта на фразеологията (Magyar-bolgár kontrasztív nyelvi világgép. Összevető frazeológiai elemzések, 2022)*, която е структурирана от две части – теоретична и емпирично-аналитична. Втората част от изследването представя конкретните резултати от съпоставителните проучвания на унгарската и на българската фразеология. Изведени са няколко централни теми с антропологически измерения, които очертават представите за човека и проявленията на човешкото,

тяхното място в света/космоса (цветове, човек, чувства, огън), както и някои техни съвременни измерения (спорт, етнически стереотипи).

В българистиката на ЕЛТЕ е наложена традицията преподавателите да подготвят и учебници: Тереза Надпал е съавтор на *Учебник по български език (Bolgár nyelvkönyv, 1963, второ издание – 1974)* и е автор на *Учебник по български език (Bolgár nyelvkönyv, 1982)*; Елвира Катуш и Росица Пенкова са автори на учебника *Български език (Bolgár nyelv, 1999)*, а през 2011 г. излезе в световноизвестната поредица на издателството USBORNE *Български език за начинаещи (Kezdők bolgár nyelvkönyve)* с автор Мария Дудаш.

Следствие на Закона за малцинствата в Унгария от 1993 г. се избират български малцинствени самоуправления, които помагат на малцинствата да съхранят и да развиват езика и културата си. Този закон се отнася и до висшето образование. Паралелно с отделните профили на славянските езици на бакалавърско ниво в специалността „Славистика“ се откриват и програми, които получават финансова подкрепа от унгарското министерство, а това гарантира укрепване на тяхната позиция. Досега българската филология нямаше малцинствен профил, но в края на 2022/2023 учебна година Министерството на образованието призна малцинствения профил на специалността с приема от 2024/2025 г., което ни дава надеждата, че ще стабилизираме развитието на българистиката в Унгария.

ЛИТЕРАТУРА

Надпал 1987: Надпал, Т. Развитие и състояние на специалността български език и литература в будапещенския университет. [Nadpal, T. *Razvitie i sastoyanie na spetsialnostta balgarski ezik i literatura v budapeshtenskiya universitet.*] // *Hungaro-Bulgarica*. Т. 3. *Bulgarisztika Budapest*. Budapest: ELTE, 1987, 49 – 59, https://acta.bibl.u-szeged.hu/45103/1/hungaro-bulgarica_003_049-059.pdf.

Катуш 2004: Катуш, Е. Софийският университет в помощ на будапещенската българистика. [Katus, E. *Sofiyskiyat universitet v pomosht na budapeshtenskata balgaristika.*] // Радева, В. (ред.) *Българистични студии*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2004, 306 – 310.

Катуш 2011: Катуш, Е. Българистиката в университета „Лоранд Йотвьош“ в Будапеща. [Katus, E. *Balgaristikata v universiteta „Loránd Eötvös“ v Budapest.*] // *Език и литература*, София, 2011, 3 – 4, 24 – 29¹.

Архиви на ЕЛТЕ и на Катедрата по славянска филология.

¹ Статията е публикувана също в: *Научни перспективи на съвременната българистика*. Budapest: BKF – ELTE VTK Szlav Filológia Tanszék, 2015, 326 – 331.